

STALINGRAD

Stalingrad, ki leži na desnem bregu Volge, je bil svoj čas pomembno industrijsko, upravno in prometno središče. Sprva se je imenovalo Caricin, v čast 'ena ruskih carjev. Junija 1918 je sovjetska revolucionarna vlada poslala v Caricin tedanjega ljudskega komisarja za nacionalna vprašanja, Stalina, da bi to strateško pomembno mesto zadržal za njih in zagotovil prevoz žita s severnega Kavkaza v Moskvo. Stalin je z uspehom branil mesto pred kozaki Krasnova, tako da je dobro opravil svojo nalogo. Kasneje je Caricin začasno padel v roke kontrarevolucionarjev.

V dvajsetih letih, ko so mesta v Sovjetski zvezi dobivala imena po vodilnih osebnostih, je Stalin, takrat že mogočni generalni sekretar komunistične partije, poskrbel, da je Caricin v spomin na njegovo prvo veliko dejanje dobil ime Stalingrad.

Boji za Stalingrad so bili veliko pomembnejši kot obramba Moskve ob koncu leta 1941. Takrat je bil prvokrat odbit napad sovražnika, ki je izgubil priložnost za naglo zmago. Zdaj pa je, tako psihično kot strateško, prišlo do prelomne točke druge svetovne vojne.

SOVJETSKA ZVEZA V DRUGEM LETU VOJNE

Vojno dogajanje v zimi 1941/42 je dvignilo moralo sovjetskega prebivalstva. Razumljivo je, da se je razpoloženje prebivalstva kot reakcija na prestani strah in bojazni zdaj začelo spreminjati v pretiran optimizem. Pozabljali so, da protiofenziva ne dosega svojih ciljev; da so se Nemci, čeprav so bili zelo oslabiljeni, obdržali na svojih položajih in da njihova napadalna moč še ni zlomljena.

Optimistično razpoloženo sovjetsko prebivalstvo je bilo neprijetno presenečeno, ko se je na pomlad 1942 pokazalo, da so Nemci okrepili svojo napadalno moč in da rdeča armada še vedno ni odpravila svojih pomanjkljivosti iz prvih mesecev vojne. Von Mansteinov napad na polotok Kerč maja 1942 se je končal z neurejenim umikom sovjetskih čet, pri čemer je večina njihovega vojaškega materiala padla v nemške roke.

Toda kljub temu je celo tisk še vedno menil, da ni pričakovati, da bi Nemci še lahko sprožili velike ofenzivne akcije v slogu bliskovite vojne.

Ko se je 28. junija 1942 začela nova nemška ofenziva na območju Kursk - Voronež, se je samozavest nenadoma razblinila. Nemške oborožene sile niso bile dovolj močne, da bi sprožile ofenzivo na vsej vzhodni fronti, vendar so si lahko privoščile ofenzivne napade na jugu. Tukaj je kmalu spet oživila bliskovita vojna iz prejšnjega leta z vsemi svojimi značilnostmi; vendar ni trajala dolgo.

NEMŠKA POLETNA OFENZIVA

Nova ofenziva proti Stalingradu in Kavkazu s šifriranim imenom "Plau Blau" bi morala, ne glede na žrtve, uresničiti Hitlerjeve sanje. Sovjetsko - nemško fronto, dolgo 3680 km, so držale štiri nemške skupine armad: **skupini armad SEVER in CENTER (Leningrad in Moskva) in skupini armad A in B, sestavljeni iz nekdanje skupine armad JUG**. Ti zadnji dve skupini sta bili določeni, da izvedeta "Plau Blau" in naposled uresničita stari nemški sen: prodor na vzhod. Skupina armad B bi se morala prek mesta Voronež prebiti do brega Dona, nato pa naj jug, sledeč Donu proti Volgi, tako da bi naposled dosegla Stalingrad. Skupina armad A bi sodelovala s skupino armad B. Tema skupinama armad so na široki fronti sledile štiri satelitske armade: dve romunski, italijanska in madžarska.

Cilj operacije je bil, da bi sovražnikove čete uničili na velikem zavoju reke Don, na dostopih do Stalingrada, nato pa bi nemške čete zavzele kavkaška naftna polja. Pred začetkom nemške poletne ofenzive je začetna frontna linija potekala vzhodno od mest Kursk in Harkov. Za začetek ofenzive je bil določen 28 junij 1942.

General Paulus in njegova šesta armada sta imela velik delež v odporu proti tej srditi sovjetski protiofenzivi. Ko so se boji ob koncu maja 1942 poglobili, je bil plen nemških armad na tem delu vzhodne fronte po nemških podatkih dokajšen: 215 tisoč vojnih ujetnikov, 1812 topov, 1270 tankov, 542 uničenih letal. Uničeni sta bili dve sovjetski armadi - več kot 22 divizij.

V načrtu "Plau Blau" je bilo vključenih 100 divizij Nemcev in njihovih zaveznikov in 1500 od 2750 letal, kolikor jih je bilo vseh skupaj na vzhodni fronti. Nasproti nemškim armadam je stalo 120 do 140 sovjetskih divizij pod poveljstvom maršala Timošenka.

Nemci so naglo napredovali. Nemška četrta oklepna armada iz skupine armad B je pri Kursku prva dosegla sovjetske položaje. Njeni tanki so na Donu že šestega julija skoraj povsem zavzeli

mesto Voronež. Zaradi teh uspehov je Hitler usodno spremenil načrt. Razdelil je skupini armad A in B, ki bi se morali skupaj prebiti proti Stalingradu. Skupina A pa bi nato krenila naprej proti Kavkazu.

Hitlerjev novi načrt "Weisung 45" je začel veljati 23. julija 1942. Tistega dne je mesto Rostov padlo v roke skupini armad A. Ta skupina pa je morala takoj nadaljevati pot proti Kavkazu, k nafti. Da bi jo okrepil, je Hitler pridružil velik del četrte oklepne armade iz skupine armad B. Tako je šesti armadi odvzel velik del njene prebojne moči.

Skupina armad A je s podporo prve oklepne armade in tankov, ki so jih vzeli Paulusu, prodrla globoko na Kavkaz. Nemški tanki so pri Majkopu dosegli kavkaška naftna polja. Skupina Ruoff (17. armada in 3. romunska armada) je morala prevzeti odgovornost za vso kubansko področje, medtem ko bi morala 1. oklepna armada usmeriti svoje sile proti vzhodnejšemu delu Kavkaza. Strateški cilj enih je bila črnomska obala, drugih pa naftna polja Groznega in Bakuja. Osvojitve naftnih območij je bila nujna, ker so bile naprave in zaloge nafte pri Majkopu skoraj povsem uničene. Pomanjkanje nafte pa je povzročalo Nemcem vedno večje težave.

Ob koncu avgusta in v začetku septembra so Nemci še ponekod dosegali uspehe. 30. 8. so dosegli Anapo ob Črnem morju. V noči med 1. in 2. septembrom so na tamanskem polotoku vzpostavili stik z enotami na Krimu in tako so lahko poslali na Kavkaz eno nemško in pet romunskih divizij. 6.9. je padlo oporišče sovjetskega črnomskega ladjevja Novorosijsk. Nemški alpinisti so 21. 8. dosegli najvišji vrh Kavkaza - Elbrus. Ob koncu avgusta so se nemške sile, ki so napredovale ob reki Terek, prebile 10 km do Groznega. Toda s tem je bil prodor nemških sil končan.

NAPAD NA STALINGRAD

Edino nemško upanje je bil padec Stalingrada. Zato je Hitler del tankov in mož skupine armad A znova poslal na sever proti Stalingradu. Padec tega mesta bi bil za Sovjetsko zvezo ponižanje od katerega si ne bi mogla tako zlahka opomoči. Kmalu je Stalingrad postal Hitlerjeva obsesija.

Prvi resni napad na Stalingrad se je začel 19.8.1942. Nemška 6. armada je z Dona krenila proti Volgi. Nekaj dni kasneje 23.8.1942 je 14. oklepni korpus 6. armade dosegel Volgo, s tem pa tudi sever stalingrajskega predmestja. Z juga so se približevali

tanki odvzeti enotam na Kavkazu. Toda pred napadom na Stalingrad bi Nemci morali uničiti mesto. Bombardiranje je trajalo 3 dni 23., 24., in 25.8.1942. V mestu je umrlo na tisoče ljudi toda Rusi so vzdržali.

Pri Stalingradu so Nemci ob koncu avgusta vedno počasneje napredovali. Sovjetski pritisk na levem boku 14. oklepne korpusa je postal tako močan, da je poveljnik korpusa razmišljal o tem, da bi zapustil položaje ob tej reki. Zato so ga zamenjali.

Kljub temu je nemški položaj pri Stalingradu postajal vedno ugodnejši. Ko je Hothova 4. oklepna armada v začetku septembra z juga vzpostavila stik z Paulusovo 6. armado, je položaj sovjetske 62. in 64. armade, ki sta se umikali proti Stalingradu, postajal vse težji. 5.9. so Nemci jugozahodno od Stalingrada zavzeli železniško postajo Voroponovo od tam pa so se v nekaj dneh prebili do Volge. Tako je bil Stalingrad popolnoma obkrožen z ognjem nemškega topništva in z valovi Volge, 62. in 64. armada pa sta bili odrezani od drugih sil stalingrajske fronte. Sovjetska 62. armada je bila znotraj obkolitvenega "prstana" in Nemci so jo vedno bolj pritiskali k stalingrajskim primestnim naseljem.

13.9.1942 se je v samem Stalingradu začela velika nemška ofenziva. Njen cilj je bil 62. armado razcepiti na dva dela. Glavnina napada je bila usmerjena na osrednji del Stalingrada, in sicer na strateško zelo pomemben objekt - Mamajev kurgan, od koder je bilo mogoče nadzorovati sovjetske topniške položaje na vzhodnem delu Volge. Nemci so napredovali za nekaj kilometrov in zavzeli del Mamajevega kurgana, toda do Volge se niso prebili. Protinapad 62. armade 14.11. je spodletel že na samem začetku. Nemci so se prebili globoko v mestno središče in resno ogrozili najpomembnejša pristanišča na Volgi. Sovjetom se je posrečilo pristanišča ubraniti.

V noči med 21. in 22.9. so Nemci razklali armado generala Čujkova na dva dela in zavzeli centralno pristanišče. Hkrati so se na več krajih na jugu mesta prebili do Volge, tako da je tam v rokah rdeče armade ostalo le še nekaj mostič. 1.10. jim je uspelo v obliki klešč zapreti območje Orlovke.

Naslednji napad so Nemci začeli 4.10. Sovjetske sile so izrinili iz večine Mamajevega kurgana. Ob koncu oktobra je kazalo, da se ta bitka končuje dobesedno zaradi obojestranske izčrpanosti. Paulus je dodobra porabil rezerve, ki jih je dobil iz drugih delov fronte ali naravnost iz Nemčije. Letalstvo je bilo znatno oslabiljeno. Gotovo ni bil več sposoben za napad, kakršnega je začel 14.10.

Poslednji napad se je začel 11.11. 1942. To je bil zadnji trzljaj Paulusovih sil. Moč 62. sovjetske armade se je znova zmanjšala za polovico, toda Nemcem ni uspelo zavzeti vsega mesta in preostale sovjetske enote potisniti v Volgo. Paulus se je pripravljaj, da vrže v boj poslednje ostanke svoje 6. armade. Čujkov in njegovi ljudje so izpolnili svojo dolžnost; obdržali so se v Stalingradu.

SOVJETSKA PROTIOFENZIVA

Jeseni 1942 je frontna črta potekala vzdolž srednjega toka Dona. Rdeča armada je zadržala samo dve mostišči na južnem bregu. Nemci so tu imeli skupino armad B, ki so ji priključili svoje zaveznike, 8. italijansko armado in 3. romunsko armado. Od Kleckaje do Volge je bilo 20 divizij 6. nemške armade, ki je ob pomoči 4. nemškega zračnega ladjevja napadla Stalingrad.

Sovjetsko vrhovno poveljstvo je že v začetku oktobra dalo pobudo za prihodnjo protiofenzivo. Sprejelo je načrt bodoče protiofenzive, ki so ji dali ime "Uran". Medtem, ko je sovjetsko vodstvo redno, a v omejenem obsegu pomagalo herojskim branilcem ogroženega mesta, so se začele jeseni na bokih zbirati velike sovjetske vojaške sile za protiofenzivo. Z raznih strani so prihajale okrepitve. Da bi nasprotnika presenetili, so vsi premiki potekali v strogi tajnosti. Tudi nemški vojaški krogi niso niti približno vedeli, kakšen je obseg koncentracije sovjetske vojske. Razpored rdeče armade je bil tak: ***nasproti Italijanom in Romunom, na srednjem Donu, so bile enote JUGOZAHODNE FRONTE. Od Kleckaje do Volge je potekala DONSKA FRONTA. S. od Stalingrada pa vse do Kalmika globoko v stepi se je raztezala STALINGRAJSKA FRONTA.***

Te tri fronte so imele podporo 2., 16., 17. in 8. zračne armade. Številčno rdeča armada ni bila močnejša, zato pa so bile sovjetske enote veliko bolj opremljene in grupirane. Nemci so imeli 675 tankov in 10290 topov, Sovjeti pa 894 tankov in 14218 topov. Nemška skupina armad B je imela majhno prednost le v zraku.

Po nekaj slepilnih napadih na drugih frontah se je sovjetska ofenziva začela z vso močjo 19.11.1942, ob 7:30, z mostišč Serafimovič in Kleckaja. Dan kasneje je sledil udar južno od Stalingrada. Romuni, ki so na obeh krajih občutili vso težo napada, so bili kmalu potolčeni.

Že 23.11., potem ko je bilo ubitih in ranjenih 100.000 nemških vojakov in vojakov nemških zaveznikov, 60.000 pa jih je bilo ujetih, so se pri Kalač-Sovjetskem zaprle klešče okoli Paulusove 6.

armade. Teden dni kasneje so se sovjetske čete z jurišem prebile do reke Čir in linije Verh Kurmojarskaja-Ketčenjeri, tako da so bili pri Stalingradu obkoljeni Nemci od svojih najbližjih enot zunaj obroča oddaljeni od 60 do 120km. Sile generala Paulusa so bile obkoljene na površini 1500km.

KAPITULACIJA PAULUSOVE 6. ARMADE

Okoli 20. novembra je Hitler znova ukazal, da je treba južno fronto v Rusiji reorganizirati. Med skupini armad A in B bi bilo treba poslati še eno skupino armad na zavoju Dona. Za poveljnika skupine armad Don je Hitler imenoval feldmaršala Ericha Mansteina.

Skupini armad A in B bi morali obdržati svoje položaje, skupina armad Don pa bi morala ustaviti sovjetski preboj v dolini Dona, si znova priboriti izgubljene položaje ter osvoboditi 6. armado v Stalingradu. Pri tem bi ji pomagalo 4. zračno ladjevje, ki je moralo oskrbovati obkoljeno 6. armado.

Romunska 3. armada je bila razbita in je obsegala le še dve diviziji. Večina tankov 4. oklepne armade je bila s 6. armado na obkoljenem stalingrajskem območju. 6. armada pa ni mogla poseči v boje, vse dokler ji Hitler ni hotel dovoliti preboja. Edini izhod iz tega kritičnega položaja bi bil preboj 6. armade na jugozahod, podpirala bi ga ofenziva 4. oklepne armade proti Stalingradu; 4. oklepno armado bi bilo treba zato čimprej okrepiti.

Toda Hitler si je vse skupaj zamišljal drugače. Z njim se ni bilo več mogoče pogovarjati o preboju. Paulus je ostal v Stalingradu.

Medtem so Sovjeti še naprej nenehno pritiskali na fronto skupine armad Don in na stalingrajsko fronto. Manstein in Paulus sta načrtovala operacijo "Wintergewitter". To je bila šifra za ofenzivo 4. oklepne armade, ki bi morala 6. armado osvoboditi obroča. Manstein in Paulus sta spoznala, da se jima priložnost za uspeh ponuja le, če bi operacijo uskladili s poskusom močnega preboja 6. armade.

Toda Hitler je Paulusu sporočil, da se lahko skuša iz sovjetskega obroča prebiti le v primeru, če bo obdržal položaje na drugih delih stalingrajske fronte.

Von Manstein se je odločil, da bo operacijo "Wintergewitter" začel 12.12., ko je mraz zamrznil blatno stepe. Hothova 4. oklepna armada je krenila iz Kotelnikova proti severovzhodu, z zahoda pa so Hollidтови tanki pritiskali na sovjetsko fronto z namenom, da bi zadržali sovjetske rezerve. V Stalingradu je bilo na južni fronti 60

do 80 tankov pripravljenih, da se prebijejo. Paulus ni mogel storiti več, če ni hotel predati svojih položajev. Toda bolj ko so se približevali Stalingradu, hujši so postajali boji. 19.12. je Hothova predhodnica po srditih spopadih prekoračila reko Miškovo. Odtod je bilo samo še 8km do južnega obrambnega pasu obkoljene 6. armade. Toda jasno je bilo, da Hoth samo s svojimi silami nikoli na bo dosegel Stalingrada. Zdaj se je moral prebiti Paulus.

Major Eismann je obvestil Paulusa, da Manstein pričakuje, da se bo 6. armada prebila, čeprav to nasprotuje Hitlerjevemu povelju. Paulus je reagiral zadržano: če von Manstein želi, da se prebije, mora izdati ukaz za operacijo. Če ne bi mogel ali smel prevzeti te odgovornosti, mu ne bi preostalo drugega, kot čakati, ali se bo Hitler spametoval.

Šest dni kasneje je bil božič. Takrat je 6. armada spoznala, da je obsojena na smrt. Sovjeti so med Hothovim napredovanjem začeli močno ofenzivo. Že 17. in 18.12. so prebili fronto skupine armad B in pognali 8. italijansko armado v brezglavi beg. Tudi na fronti 3. romunske armade so napravili nekaj kilometrov veliko vrzel. Sovjetske enote so se zarile globoko v levi bok nemških sil. Hoth ni mogel več držati svojega izpostavljenega položaja. Dve njegovi tankovski diviziji sta se morali umakniti na severozahod, da bi pomagali zapreti vrzel pri Romunih. Zunanje frontne linije obroča so se po sovjetskih napadih umaknile na 120 do 200 km od Stalingrada. Uničene so bile pomembne nemške sile, Romunska četrta armada pa je prenehala obstajati. Med Volgo in Donom so bile zdaj obkoljene samo nemške divizije in njihova osvoboditev je postala popolnoma nemogoča. Sovjetskim armadam se je ponudila priložnost, da prodrejo proti Rostovu, se pravi v zaledje nemške skupine armad A.

V Stalingradu so vojaki 6. armade ležali na snegu med požganimi razvalinami. Drugega dne božičnih praznikov so jim zmanjšali dnevni obrok kruha na 70 gramov. Med 24. 11. in 10. 1. letala v praksi niso prepeljala več kot 102 toni na dan. Sovjetske čete so 24. 12. zavzele letališče Tacinska, 2. 1. oporišče Morosovska, kasneje pa tudi Salsk. 10. 1. so Nemci izgubili tudi Pitimnik, poslednje veliko letališče na obkoljenem območju, in oskrbovanje je moralo poslej potekati s padali. Dnevne količine so po tistem datumu padle na 42 ton, po 16. 1. pa na 6 do 8 ton. 4. zračno ladjevje je moralo plačati visoko ceno za vzdrževanje zračnega mostu do Stalingrada: izgubilo je 488 letal

in 1000 članov posadke. Kljub temu se je iz obkoljenega območja rešilo 42 tisoč ranjencev in več pomembnih strokonjakov.

8. 1. zjutraj so se na severnem sektorju fronte prikazali trije sovjetski oficirji z belo zastavo. Paulusu so izročili ultimatum generala Voronova in Rokosovskega. 6. armadi se je ponudila izredna priložnost za častno kapitulacijo. Vsi vojni ujetniki bi od sovjetov takoj dobili normalno dnevno oskrbo. Paulus je ultimatum brzojavno poslal v Hitlerjev glavni štab in znova zahteval pravico, da lahko sam odloča. Hitler je kapitulacijo prepovedal.

10. 1. so sovjetske sile s topniškim ognjem in bombardiranjem iz zraka začele veliko ofenzivo proti 6. armadi. Začela se je najbolj krvava bitka v vsej drugi svetovni vojni. V šestih dneh se je območje, ki ga je držala 6. armada, zmanjšalo za polovico.

24. 1. je sovjetski napad razdelil nemško "trdnjavo" na dvoje in 6. armado je sestavljalo samo še 255 tisoč lačnih, bolnih, ranjenih, brezvoljnih, v cunje zavitih vojakov. Paulus je tistega dne poslal Hitlerjevemu glavnemu štabu naslednje sporočilo: **"Vojska zahteva takojšnje dovoljenje, da kapitulira, da bi tako rešili preživele."** Hitlerjev odgovor se je glasil: **"Kapitulacija je prepovedana."**

Sovjetske enote so 31. 1. dokončno zlomile odpor južne skupine in zajele poveljnika nemške 6. armade feldmaršala Paulusa z vsem njegovim štabom. Severna skupina se je nehala upirati 2. 2., ko so se končali boji v Stalingradu. Vse nemške obkoljene enote so bile razbite in ujete. Pokopali so 147200 nemških in romunskih vojakov. Ujetih je bilo 91 tisoč Nemcev, med njimi več kot 2500 oficirjev in 24 generalov.

Nemški poraz na Volgi je velik vojaško-politični dogodek druge svetovne vojne. Velika bitka, ki se je končala tako, da so bile nemške čete obkoljene, razbite in ujete, je označila preobrat v vojni ne samo na nemško-sovjetski fronti, temveč v drugi svetovni vojni nasploh.